

ՀԱՅԻՒՄ ԱՄՍՈՐԵԱՑ

ԲԱՐՁԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՋԻԵՍԳԻՏԱԿԱՆ

Կը հրատարակուի ամէն ամսոց սկզբը։
Բաժանորդագիլն է կամինիկ վճարելիք Տարնկան 8 ֆր.
— 4 դր. — Վեցամսնա՞յ 5 ֆր. — 2 դր. 50 կուպ.։
Մէկ թիւ առաձին՝ կը վաճառուի 1 ֆր. — 50 կուպ.։

Խմբագրութեան կենդրուալայցր է Վիճակ, Մրի-
թարնան Միաբանութեան Մայր վամքը:
Տամբու ծախըն խմբագրութեան վրա է:
Ծանոթցնամքն առանձին սակարութեանը:

ԲՈՎԱԴՐԱԳՐԻ ՓԻԼԻ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Ասանակություն - Տառապագութեան իմակիր: -
Գիշեամուս եւ Արտամետան այս արտասանմակիրն: -
- Էտապացութիւննախնաց պահմուէնին վրայ: -
ԴՐԱԿԱՆ - Գրասանց զբանակութիւն: - Ազ-
արական ըստամակութիւնը 1887 տարւ: -
ՄՎԱՅՆ ԱԽՈՍՎԱԿՆ - Պատմութիւն Հեղմազան մեծի
զբանակին հաց: - Նախափառ Ցարուելու Տաճա-
կան Պատմութիւն տիբէքական: - Ուուզկ
Հայկական Ճնուարց ՊԵՐՈՒՅԻՆ Արդունի Մատե-
նապատճին:

Քէ անտես մնացած: Հեռուունց, շատ հեռուունց դրաւոր գործոց նշանաբներ մը կը հասնէին մերթ ընդ մերթ մեր ասհմաններն. որոնք իրբեւ նորանշան երեւոյլ են: կը նախին յատապարհիալ և նորդոս մամայ առանձին ու շատրւածին: գրգռութիւն: Ավախն երեւոյլներն անդադիլ կերպով գարձեալ կ'ամենաշատին իրբեւ անցաւոր մանր օդիքերեւոյլք՝ առանց աղջոց: Թես՞:

Վորովման խորացիքութեանցն եռանգեանը բրորորման մէջ, իւր դիսնական դիտողութեանցն եւ յարատել նորին պարագանցն մէջ՝ առանց դիմիլու չէր թողած նաև պյու կուտ ու նորա- կերա ձեռարքութաց պյու անձանօթ օտար ա- րուեստի մը քայլացիալ Նշանաբնիւ ու ով- կիանու ալիքն ի ճագաց աշխարհի բարձաւ եր- բեմն երբեմն կը Հասցընէնին մնաւ. Ծին ցանոն երկիր եռափախունքն. — ի ճանօթ գործոց կը գուշակէր անձանօթ գործոզաց, ուստի եւ ան- ձանօթ երկիր մը գցութիւնը: Տեր արեւմտեան մասնագրութեան Հանր ընդարձակ Անձանօթ երկիր (terra incognita) մասցած էր Յաշնկոյս Երաժիշտ, բաղմանիթ Հայոցիւ ազարամատ նախակութեան, որ մինչւ մաս ի հայուղական ով- կիանու կը ճգուի. եւ անձի էր որ Արքումտից աշմաններն ատեն ատեն կը Հասնէնին գրաւոր արուեստի պյատարազ մատունք: Այ նորամուխ Հայշնէնրու եւ ոչ տարիանելի աշխատութեանց պէտք կար պյու Հայական Կուանանչանինին ծա- նօթանալու համար: Արգէն գժուարին չէր տես- նիւ՛ թէ ոյն անձանօթ երկիրն ուրիշ արժէք ունենին Հայերէն բաղաձաններն, որ յիշէալ գոր- ծոց մէջ ակներես էր գումար օտար բարձա- րաց: եւ պյու բաւական պէտք էր ուրաց ուրոց

ԱՅԵՒԹԵՎ
ՆՈՐԱՀՈԽՔ — ՏԱՏԵՍԱԿԱՆ — ՄԱՆՐԱՀՈԽՔ
ՔՈՅԱԳԻՎԱՆ ՏԵՎԱՐԹԻՒՆ (Պատկերացառը:)

ОДНОВЪЧНЫЙ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՎՈՐԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

$$(T_{\alpha_1 \alpha_2 \dots \alpha_n} - (-1)^{n+1})$$

Վահնչեւ պյտտեղ պատմուածէն դիտեց ընթերցողն որ երկու ներհական սկզբանց մէջ պյն երկար լուռ թիւնն աւելի գինադուու (լուծէ) մըն էր քան կոքեալ հաստատեալ հաշտութիւն: Ինչ կերպով ալ իրը նկատուի խնդրոյն նկատմամբ բռնուելու ընթացքը չէր կրնաք ներքին հաստատ համոզմամբ մշտնշննապէս վաերացեալ համարուիլ եւ ոչ մէկ կողմէն: անկայուն եւ կամայապէս յարմարցուած դրութիւն բաւական չէ բասէր մաքրն հանդարտեցնեն: Երկրորդ ցընուում մը միշտ սպասէի էր յապատապ պյն, պյու բայց ով կը գուշակէր պյն դրդուեցնող օժն որ գեռ որորոց մէջ երու

Մինչեւ ի վերջին յիշեալ գրադլուխ հարկ
է ըստ թէ արեւմտեան հայ գրականութեան
նկատմամբ իրողութիւն մը կար՝ գրիթէ աշ-

քննութեանց, եւ երեւութիւն պատճառացն ու հետեւութեանցը իուզարկութեան¹:

Բայց Արեւմուտք, ցայնվայր ստուգիւ յառաջդէմ, եւ բաղմանան մատենագրութեամբ ճնի, զարմանք չէ որ աննադիր կամ գէթ անտարբեր եղած էր պյն հեռասաննեայց իրմէ օտար յարմարագրութեանն, նաեւ իւր մէջ տառադրանութեան ինդիրն հանդիսանալէն ետեւ, — Այն հեռաւոր ցանցա գրուածոց ներքին եւ արտաքին տարամատ կերպարմէլը, զրոբինակ տառադրանութեան իսանարական վիճակէն եւ գրաբարն ստորոտն թենէն զատ, (որ գեռ մակ լեզուն էր գրոց յԱլեւելու), ուստածեւ տաղոսի պյակերպարմէլուին, եւ ի վեր քան զամենանի խառնակ երկակողմանի յարմարացրութեան մէջ անորոշ տատանմանըր. յաւել նաեւ գրուածոց թուշն ու քանակութեան սակաւութիւնն, եւ նիւթից իրեց համար ոչինչ կարեւորութիւնն. — պյն ամենայն չէր կրնակ իրաւամիք պահանջել որ Արեւմատարութոց ու յատակ գտափափառ առանձինն մատադրութիւն մը ընթացէին պյն անմատադրի հեղինակութեանց եւ ուսումնամիրելու նիւթ առնելին զանոնք:

Դարուու քանեւ հինգամեայ միջընին մէջ (1815—1840) Ռուսից հայ գալթականութեան գրառու երախցրեացն, իրը հազար երես հրատասակութեանց՝ յարմարացրութիւնն ընդհանրապէս քառայցեցի կամ յայնժաման կակասեան դրութեան. պյանիքն բ, գ, թ = օ, ց, ճ, թի ի, թ, + = զ, ռ, չ, ս. սակայն էական զիտեմի կէտն է որ հակառակն էր պան (արեւմատանն). անոր համար կից շատ ստէկ կը տեսնուէր — եւ պյն է տարտամն ու անորոշ: Մասնաւորապէս՝ երեք գլխաւոր յատիւնիւն նկարագրին էին պյն երախցրեաց տառադրութեան. 1. խառնությարմարագրութիւն, մերթ պյն եւ մերթ պյն կանոնաւ, նաեւ միեւնոյն անուան միեւնոյն գրոց մէջ՝ (զրոբինակ բառի մը առաջն կէտն էրկորդ կի-

¹ բառաւոր Այցելաքափի, որ իւր հայրենակաց գոյս մը ձևաւու առլուս. զրոբինակ է = զ, եւ + = չ, կամ թ = ս: թես Քնն. Քերակ. արդի հա. երես 284. եւ նիւթ. եր. 217:

² բառաւոր Հայութակափի, որ իւր հայրենակաց գոյս մը ձևաւու առլուս առեցիւթիւն ունեւք, հաղիք թերամարի հնաման ուղարկութեանն համար հրաեւանից մը զան անցած է՝ թէ և Հասուաք պազտա մերց տարագարհի ի բուն հայրենացն եղեցէց մինչև ի Հայութիւնը ի Գուսաւու, ի Ռուսաւու եւ ի Մասկու, ի Սովորու իս եւ ի Մակերեւու, թերեւ կորուսու իցեւ զան հնաման առաջ թիւ բարբառացն իւրեաց, եւ կամ փոքր մի իսանարեւու զանին թագավորաց, 1845. երես 364:

սոյն հէտ անմիաբան).¹ — 2. անոր հակառակ Անխուան ըստ պյանի արեւմատեան դրութեան. նաեւ Արեւմանեայց սվորական տառասխանին օրինակելով, (թէեւ տեղացի սկզբանց եւ հնամանական, պյակերպարմէն նախօթ եւ անծանօթ բացատրութիւնք: Յաւել դարձեալ պյն երեք յատկութեան երերուն յոդորդ ընթացքն որ երեք միակերպ չէր երեւար ընթացած: — Սակաւաւոր օրինակեր բաւական են ըսուածին գաղափար տալու:

1. Խառնակ յարմարագրութիւն կէս ի կէս.

Դեմիտրով, Դոմիտր. թ, թ = ձ, Ա.

Քանդիգրատ, Կանդիգրատ. ն

Դեկուլուտ, Դեպուտաց. թ = ի, Ի.

Աւկանէն, Տէկունձ. թ = ձ, Ա.

Դոյդորուկի, Դոլգորուկի. չ = ց, Ի, եւ կ, Կ.

Վականիով, Վահանով. ն

Պափիւս, Bossuet. թ = օ, եւ թ = տ.

Սպրեկով, Օբրեզով.

Փիկ' Աբրեզկով. թ = օ, 6, եւ ս = չ, Յ.

Եւայլն, Եւայլն:

Կրկն ձեւով, հաւասար արժողութեամբ.

Ազգան եւ Աբրամ Միրզէ. ամայ թ = բ Բանկատեան եւ զանկատեան. ն

Ռուսկի եւ ռուսկիլ: բյան.

Ղարաղաղ եւ Ղարաղազ.

Մարտիչ եւ Մարտիչայ. ձեյր չ = է

Շորտիկ եւ Շորտիալ.

Թատիր եւ Թատիրի հան. յէկն ւ = է

Բափու (ցայսօր), եւ Բափու, Բակу.

Մասուդ եւ Մասուդ: ցայսա թ = տ

Արտակի եւ Արտերի.

Դաշիկէ, Դաշիկէ եւ Թափեկ. թ = տ

եւ ուրիշ շատեր:

2. Անխուան արեւմատեան ոճով գրուած ներն օրինակի պէտք չընւնին: Ասոնց մէկ մասն են նաեւ Արեւմանեայց անուղղելի տառասխանլ-

¹ Կոյն գերեւուն ու խառնակութիւնը աեսանք (երես 75) նաեւ. Արեւմանեայց առաջն ժամանակները, առկան պյն երկու կողմանց մէջ էական տարբերագրութեանն պյն է՝ որ Արեւմատարութեանը ընկանին ու ընտելաւանին գէմ արտեսակ լիք (տառապարտաթեան): օրինոք գործելու մէջ երեսն իշ օրաբակն էնկ Ասեւեկայոց ինեւն ընականին ու ընտելաւանին անմատադրի գործուելով:

² Եղեւութիւն մունիս անուշա պյն սիսամանց ներն ի կական է՝ որ կամ թ = ս, եւ սկզբ առկա պարզագութեան մակաւածեամբ ինը մէկնական բնակացայց (պատի-ա) բամականի, (պատի-է) բամականի, (պատի-է) պարգաւած, (բարտ-է) մէյ-զուարտ: (էնի-է) լանի-բարձին, գէրմ. Leibgarde

ներն որ Արեւելեաց քով ալ մուտ գտած են,
թերեւս օրինաւոր բացառութիւնք ենթադրուե-
լով.

Թափօր լեռան. (Թափօր.) $\ddot{\epsilon}$ = $\ddot{\epsilon}$, β , b .

Փակ, (թակ. դակի՛թ.) η

Պատրիարք, (Պատրիարք.) $\ddot{\epsilon}$ = $\ddot{\epsilon}$, χ , oh.

Զերբենոս, (Զերբենոս.) β = β , δ , d.

Խողըս մէջ մէջ նշանակութիւն ունին
կարք մը ուսուահայ զրբեր, որով որսչի ըն-
դունած եւ նայրէ ի ծայր գրծածած են միջն
արեւմուսայ (կամ Տաճկահայոց) գրութեան կեր-
պը՝ $\ddot{\epsilon}$, $\ddot{\epsilon}$, τ = p, k, t. գրեթէ նյուպէս էրն

* Զի կրտեր լութեամ մեցուի կակասանց հա-
կառակ յարմարագութիւնն որ այս տարիներուն գրոյ մէկ
մարտ. “Ք Մասկով, 1828.” Հայոստ բանաւուն
է Սպասութիւն Միք. Վարպետակի կոստ պարուց ձեռա-
ռուն (պարպէշաւ և ուսուահայ) այսինքներէն սպիտին
շըբ որք պրեսնեանն. բայց անմի մեջուն գարոյ մա-
կառաթեան մուգ նաև հին եւ լուս առաջաւուն ան-
դամ նար հի. ձեռ պրատ, եւ յամին պրաւուր Օրինակ.

“Էն բուրդ ու ներւու ու ներւու իւ եւուն ։”

“Էն ունց ու ներւու ու ներւու իւ եւուն ։”

Պարիսուն, Ասոււնուն, Բառ. Լուկան, Lugdunum,
Միք. [Միք. Լուկան.]:

Մրկանուն, Այօստան, Սուր. Տուրի, το. Dupia.

Սանծնուն, Տահեանոս, Սուր. Անդրյան, Antoine.

Ճան. [Գաուրիուս]: Գաուրիուս, Bossuet.

Կառանուն, Gaudentius, Գաւենտիոս, Ավարիչէ. լւ-

Տոնագաս, Donatus, Դոնատոս, Տիբերիոս, Տիբե-

րիունուն, Tridentinum, Տրինտիոս, Տիբեր, Տո-

րացիոս, Տուսուն:

Սպասութեամ աշուկերաց ըստորաններն (իր 500
երես) արդէն կես եւ վեցինչու. Հայոր երես առաջան-
շախուն մասնաւորագութեան, եւ առա մասնեան ան-
տրակիոս իրենց ձեռամբ վարպատին ձեռադի երկա-
սիրութիւններէն քառաւուն են. — Թու այս հերկանին
հրատարակութիւնն ու իր 450 երես:

Իսկ Կառան Մարտուն Զարպերի խօսիք երեւան-
ցաւ (Յարմարանութիւն Պատուինի Թիւլուսի որոշ Յա-
յուն), այս յորս (Կարիքիւն, 1794), որ այսպէս ու-
խան նոր պրեսներն զբէ համաս և դիրքանունն որո-
նցին ամբի զասական անուններ, եղանակ օրինի է անմ-
եւ անուններուն պահանջանաւութեան. թէ իւր իւր
զիցաց յարմարագութիւնն մըս հասուարկին. Հիմ մի-
ար մասնեան առհասարակ նորակիոս ամացական մէջ-
աւուն նորուն իրեն մեծանութ պարտի առցան նորարա-
պաւածք. պայտին կես զայզ. ընարքն եւ կես իրաւա-
թարպաւածքնեւն առա անսարի. Հաւեւեալ ձեռերով.

Պարքի, Բառ. Bacchus. Գափինա. Գափինի:

Աշերոնի, Acheronitis. Հայուպ. Ե-թիս.

Ֆեշէտիք գետ. Olygiethus. Ժաւութիք. Ալ-լայ-

դիթիքէ, Ուլութիք. Տանա որդի Պիլութի:

Հեմիթ. Ալյութօ. Խօփին. Անսան, Կա-

մա. Անսան, Աթամաս. Athamas. Թօր. Աքրիթօթիթօ. եւ:

Նոր անսանեանք Ֆրանկուք ֆենէլուն. Քարոյ թօր. Աք-

լացացոց գրաքեան. “Հիշերէ, այսին ուր անուն, է բառա-

նին ու որ Օլիմպ. այսին ժաւանու հասու ։” իւթիւնն է
իւղ նոր հ. եւ այսէ:

Ալ չին առնեան ամանագութեան պայտիք բարարա-
ռուն թիւն ի մասնագութեան, որ նաև ըստ հայկանու-

շնագյն ժամանակներ Պարսկաստան տպագրած-
ները մէկ երկու դար յառաջ:

3. Ռուսակերպ (յամախ գերմանախառն)՝
օստրոսի առաքելք: Օրինակ.

Կալէէ, Collégia, collége. $\ddot{\epsilon}$ = g.

Ֆելցցեխմյասեր, Feldzeugmeister. $\ddot{\epsilon}$ = g.

Ղ. Եներալ, Генерал, général. $\ddot{\epsilon}$ = g.

Ղուսար, Гусаръ, hussard. $\ddot{\epsilon}$ = h.

Ֆերզ, Ֆերզմարշալ, Feldzeugmeister, Feld-

մարշալ, Комиссия, commission.

Գիմնազիոս, Gymnasie, gymnasium.

Լիֆլենդիա, Liefländ, Liefland.

Ռոմանի, րանժե, չ:

Քանենփանս, Պելապանէս, Παλαιστρ, Եւայն:

“Էլյուգուարդի զուսարու բոլցի ըշտապով միմա-
տէր եւ կավալիկը Յ. Յ. Լազար. Պուու. Լեյբ-
ցարար Գյուսարսկаго полка, Штабес-Ռումիստր և
Կազալը Ա. Ա. Լազար. Գերմ. Leibgarde des
Husaren-Regimentes, Stabs-Rittmeister, Եւայն:

Այս ամէն հանգամանքն ի միասին առեալ՝
բնականպէս պիտ գեր անկերպարան վիճակին
մէջ Սրբելից վրայ չէր կիսար յԱրեւմանից ոչ
համակութիւն ասասուիլ եւ ոչ լուրջ ուշա-
գրութիւն. մանաւանդ որ շատ բան պարզպէս
հաշակի եւ վարժութեան կապեալ ըլլալով՝ ի-
րրեն խորթութեան կերպարանը կը ներկայա-
նար իրենց. — Եւ այս է որ ըսնիք թէ այն ա-
րեւելիք գրաւորական երեւոյթներն առանց
զարթուցիչ ազգեցութեան կը մնային մեր կող-
մէրն:

Թեան բաւական յառաջացած էր մինչեւ գարուն վերիքը:
Սակայ մ զիսէ պայտ որդի եւ սինվան զորու-
թագներէն աման յալուր կորունքն մէջ անսենէլ. թէ
նոր աշուկներ հսկ շնչ մետարու հիմնեն արդէն մէկ դա-
րաւաշ զորու հսկ յանենք և կը լուրջ գարցիկին ինչ-
պէս ի փափուրու. — “Ըստույ սպառաւ ի մէջ Սիւլս-
ի Կարիք. (Charybdis). — Ժառաւ մետար. (Սպառ-
ար պիլութիք) — Բու քաղց Ֆենէլուն, — Ալմի. (Ալմ-
ինու. — Արտօնութ. (Արտօնութիք). — Միներ. կէտ-
էնիք առանցքէ Յանիկ. (Minerve, égide, U-
lysses). եւայն:

Առեցն զատ առանձնի հատոր մէ գարձեալ՝ ան-
դիք պրաւնանքն յարմարպատիւնն հայատի ըստի
տանիքներ Յարմարանութեան նոր կոսկարանի. (Յան է
Կայու, Կորի Գեղարանական Սարցոր Յարմարան Խոննեցի.
ի Պարուազն. 1819.) Առասկ միկրո. Քիթաւա ը միկրո ը
թառ եւ Մեռէն. պիտ Յավլուս իսպահնի. . . Աէ միկրո պա-
տիւն պատահան կը Յավլուս իսպահնի իսպահնի. Համբէ պալուստան ըստ
եւ գուտանին:

1. Յուն. Հուզակեցուց Ագիտ քառարաց. (ապար. ի
Ապահն, 1847). պայտի հուզակեց. Հայ ապա. քո-
վաթառ խօսք Ապահն. մահամ Երմար. յաջար. յաջար:

Այսպէս յԱրեւմուտս՝ Արեւելեայց նկատ-
մամբ:

{Ալբեւելս երկու գրառորակն ըրջան (թօ-
րիօդ) պէտք է զնանազննենք Կահասից համար.
Ա. գրաբար մատենագրութեան շըջան, գարուս
սիկլոպներէն մնչեւ 1845, 50. եւ Բ. աշխար-
հաբար մատենագրութեան, գարուս կէսէն ի
վեր: Առաջինն աւանդութեան ծնունդ, եր-
կրորդը՝ ժամանակի ոգւյոյն:

Առաջին շրջանին ժամանակները, քանի որ
մեռեալ լցուի հետ էր գործը, կինանք Արեւե-
լսայց համար կրկնել՝ ինչ որ Արեւելսայց հա-
մար ըստին (Երես 74) թէ ատեն մ'ընդհանուր
միամտութիւն կամ բարեւութեամբ էր ափրոշն
առաջանորդողը, եւ ասցիկեան գոհ նայուածք
կը ձգուեր ամեն քանի վրայ: Ասկէ է որ գետ
արեւելսեան բազմաթիւ հաստորց ընդունած հա-
կառապէ յարմարաց բառներին լԱրեւելս չեր հե-
տաքրքրութիւն շարժած եւ ոչ բաւական աշքի
զարկած: (որ առաւելապէս պէտք էր բառարա-
նաց եւ քերակինութեանց մէջ դիմուիլ, ուր
ալլեալյ ազգաց տառապը եւ քառերու հըն-
մունքն հայդիրի կը նշանակուին: Նաեւ ոչ ինչ-
պէս կ'երեւայ գետ Արեւելսայց հրատարակ-
թիւնները շատ ծանօթացած էին այն կողմերը:
Կամ սակաւառոր ընձերցող չեն տականի զա-
նոնք ուստամասիրեց առած, թող թէ դաստա-
քննելու համարձակէին: Բնական արգելքը մ'ալ
հետաքրքրութեան եւ մատզրութեան էր ան-
արարակցյա յիշեալ անկերպարան երկրիմ գրու-
թիւնն իրենց սեպհական տեսացի գրոց մէջ տի-
րոց, ուր բարեւ բանի ամենայն ինչ կը գոտը ըն-
թանաց ու կը մարանին սեղեան եւ հաստատութեամբ
հետառացս կարծել տալու հաստատութեամբ:
թէ լԱրեւելս հայրեն բազմացներուն հընչ-
մունքը գետ հատու կերպով մ'որոշ չեն գրոց
ներուն ոչ շրթանց վրայ եւ ոչ մասցը մէջ: Ուստի
ողնու ընդհան էր յայստ մասին Արեւելսայց
յիշեալ անհոգութենէն նաեւ Արեւելսայց ան-
արարերութիւնն արեւելսեան յարմարաց բառ-
թեան նկատմամբ: — գոյցէ սակաւոր բացա-
ռութեամբ, որ լսիկ կ'գտիէն այն եական սար-
բերութիւնն երկու կողման եւ հետաքրքրի մայլին
մինչութեան:

Աւ պատկես երկրորդ շըմանին մէջ, երբ
գարուս կիսուն ի Կաւկաս ընթեցանութեան
նոր փությոն եւ Եռամսնգեան Հետ մասնենքքե-
լու այ գրգիր զարժեաւ գործյոն գլուխն

Այս ժամանակներս կը սկսի երկուուեքի ի ներքուստ խրցուում ի տառադարձու թեան մասին, պայմանն իւրաքանչյւեր կողմէն իւր մէջը. — ուղղվել է շշել, կանոնագործել. Արեւմուեայն տեսակը յառաջադցի, Արեւելք իւր ցայլվացը տարսամց գրութեան ուն հաստատացն եւ, սերսադցն կապեց տեղացի աւ անդախու բորբոքեան է, է, է, է = է, ց, ձ, երբ ինչպէս է երեւայ, պրոցուները առակին հուն եւ երկդիմի հնամունքն անկախի ben-gim-ճայի որոշ վարպատու թիւնն հաստատ կանոնա աւ անդել սխաննորուսից, միշեւոր քանի մի տարւոյ միջոցաւ նոր (գրադէտ) սերնդեան մէջ զրելէ անհու կորեաւ նախլութաց երկագողշմանի գրութեան կերպը, արեւմուեամի կէսի ի կէս նմանութիւնն, եւ ուղիղ դիրք առնին ի, է, ո, չ, չ, և տառերը: — Հանդերձ պայտ արեւամիջ ըստկը պայման՝ որ հինգ բաղաձայն ծցցելով արեւելքան յարմատագրութիւնն գեռ հասած չի համարուի նախնեաց դասական (classique) գրութեան կամ Մերկուրիան դրամնեան, ինչպէս առաջարակ ոմբունուած կը տեսնենք:

Երկու կողմերն այս կերպով դէմ առ դէմ
իրաքանչիւր իւր գիրքը բանելէն ետեւ ալ՝ գար-
ձեալ պահան էր տակաւին որոց ծանօթաւթիւն
իրարու վայ, Առաջին մասդրութիւնն որ զար-
թեաւ, ծնաւ միայն զարմացք եւ ընդհանուր շփո-
թութիւն գաղափարաց, մանաւանդ յԱրեւելս
ուր, (նևսեւ ըստ մասն մինչեւ ցայսօր) տա-
կաւին ծանօթ չեւ տարբեր Հնաւմն աիրողու-
թիւնը նորմաշան գործեան իսկական պատճա-
ռը, Մինչդեռ ըստ ժամանակաց յառաջնալրու-
յՆ Երեւելից կը սկսէին զարմացմն հետ խոռո-
ւառնշնմն ձայներ լաւի մերթ ընդ մերթ՝ թե
ինչ նպատակաւ արգեց Արեւամեայք օսար (եւ-
րոպական) անուններու հնամունքն այլպատճ ու

խանգարած կ'աւանդեն ազգին, — ասդիմ յԱրեւելուտա շատերոց քով գեռ Հիմ գաղափարը կը շարունակուէր՝ թէ Երեւելեաց մեզմէտ տարբեր խոտրնակ գրութեան հիմն է՝ հայերէնի Հիմնական գիտութեան եւ կանոնաւոր գրութեան պահառակմինը: Վասն զի արդէն ամընտել (պարսկահայ) գտաւական բարբառացին օտարութեանը կից օտար յարմարագրութիւնն ալ հուասարպակն իրբեւ իրողութիւնն կը գտապարտուէր, պահին երկուքն ալ իրբեւ անմշակ տգինութեան արդիւր:

Բայց Աբրեւելից մեծ էին քաղաքացիները: Կաւ-
կաս երկրորդ շրջանին մեջ մտնելէն իրեն 10—15
տարի ետքը, նոր գպրօցներէն քանի մի սերունդ
եւ բաւական գրաւորական մձերը յառաջ բե-
րելին ետեւ՝ կը սկսէր նորածին նիշանամաշու-
թեան, ինքնագլուխութեան դաղաքափարին Հետ բո-
լըրունն նոր դիրք մ'առնելու Աբրեւեմիջ գիմաց:
Դեռ շատ տարի չէր՝ որ Աբրեւեմացայց նորածին
գրաւորակներն անշատ ընթերցմանը կը սպառ-
ուռ էին, որոնց շափազանց յարումն, գիմաւորա-
բար լինուին նկատմամբ, մինչեւ տեսակ մը զմայ-
լումն կ'ազգէր ունանէց, քանի որ գիտողութիւն-
ները թերթերուն գեռու մակերեւութէն ներս չէ-
րն թափանցած: Առանց իրենց բնիկ հնչմանքէն
եւ յատուկ յարմարագրութեան կերպէն հրա-
ժանելու՝ կը բաշտային դուռ ուրիշ մասանց վրայ
նշանաւուած փայլիւնն իրենց ալ լինուեանց գլուխ
ցոյցուած տեսնել Անչուշը ամմուռաց կը իշտանի
տեսկանին՝ “Արարատաց” Տաճակիշայց տուած
մեծամեծ գլամարաններին, ի նմանողաւթիւն յոր-
դոքերուով եւ բաթայիրենով իւրաքանչափ հերքուր:

Աչ Նշանվես սակայն երկրորդ շջանին յառաջանաւէն ետեւ Տեղական գրաւոր գործունէութեան արագ ընթացքին մէջ երբ իրենց պարսկահայ գաւառացի լըզան կերպաւորելու եւ գրաւորի ամբառանալու առթիւ սկիզբն եղանակահայոց գրականութեան մէջ նորագոյն մանելու, եւ մանեստրոպակի լըզառութեան ճիշգնին որ ոք քան զօր շատափներ կարձակէր, իրը թէ յանակած վիշի՞մ մատչելի աշեգործ բացուցից յանան. գտան որ տաճկահայ մամլց բովանդակի յշն մէջին ու անյատակ սեմենեկի գեղաբանութեան ճամփար կր սպառէր, եւ այս պահինիվ

Այս եւ պատճիփ անհաւատող ըմբռնմանց վրայ
բանասիրի մը զարգմանը կը լավագործի՝ խորհրդածելով՝ թէ
գույ շատ մատ ժամանակներ՝ (իմէ՛ ոչ նուեւ պայօք)՝ որեւ-
ից է գաւառոցի օստարաննեւ խօսուածեց շատերուն բառ իրեւ-

Հեղուի անդիտութիւնն կը դատավիճուեմ։
2 Արբար օքագիր, Ցեառն գարը, Պատիանեանց, ի
- 162 -

նոր հայերէնի մը վրայ՝ որուն աղլեւալ մասունքն ըստ անհատական յօժաբառնեանց իրարու հետ մաքառելու մէկը զմէկ եղանակու հետ էին: Ալ անիէ ետև նյոյ հմայող Համարմնն պայսէս չքամալուն կը յաջորդէ ի Կուկաս ոչ լոյն անարարք հայեաց տաճակահայ արտագործնեանց վրայ աղլ նաևս եւսակ մ՝ արհամարհանք: կը վերնայ ակնածութեան լուրթիւնը, եւ կը համորձակ անոնց արեւմուեան յարմարագործութեան մասին, որուն արտաքին խորթեալթիւնն իրենց ականաց ու ներքին անհարազառութիւնը կարծես թէ հիմնյ մշտ աւելի զգալի կը լւար եւ նյոյսափ մշղագրէնի. եւ յառաջուն լրին զարմանքն ու տարակուսեալ ապահովթիւնն որ յիշցինք աւելի կու տաքարայան մողաքարան մէկի կողմէն, — եւ աւ բարդութեանց մէկ ուստի խոզարկութեանց ու քննութեանց թէ ուստի արդեօք եւ ինչու Արեւմտեսաց պի ապստամբութիւնն ի նախնաեց օրինաց, որուն Հաւատարիմ աւելազապահութիւնն պիուն հետեւ իրենց, Արեւելսաց, սեպահան առաւելութիւնն է եւ անկորպատելի պարծաւան ընդդեմ Արեւմտեսաց:

Խոսքարկութեանինքն (յախտել է ճէ ըստ իւրաքանչիւրի հմտութեան սատիմանին) Արեւածականից կամ Տաճկահայոց հմտորդնակ քառասա-սանութեան ծագութ որովելիվ, հետքերը քըրը-քրելով՝ շատ հեռուներծ ընկան վայրապար, եւ (եթէ կատակ չէր մը տասնեակ մը տարի յառաջ կարգացածը) իրը քշեցին հասոցին մինչեւ յԱմերիկա եւ Բնակչու կարենային թըր-քահայերը հայերէն ուղիղ առտաքերել, երբ Կ. պարզեց զարերի ի վեր ին առենքներ հայ-ագդի վարպետներ, եւ պյանչա տաեն ասման թութեան մէջ Ընկնելաւ՝ դեռ հրմայ ալ սահ-պաւա են իրենց ազգային լեզուն օտաքերէ, Ամերիկաց միախանուերէ ուսանի¹: Բայց նցին Նախանձանինդի ուղւոյն կանգնած գտասասանաւ- րաննէն իրեւ մէ օրինաւոր քննութեանց ըն- թացքը կատարուած, վերջապատճ մօտ ատենեւրո վժին արձակեցան. (Հարկ է ըսել՝ զարմանալի յանդէնութեամբ) մէ Արեւամեայ Հայոց խո-

Այսակ է մեր ի հեռուստ տեսութիւնը՝
Հայերէն Տառադարձութեան կաւկասանց նկատ-

1 Հնաւորութեան մէջ այս է այս տեսաթեազ
Ոլովից համար Հնաւորութեան կոմիտարդ երբեմն
առաջ թէ Տամակացը ի ճէն տամակացը ենի և ին ամե-
նամի, ի շատ իրավա ժամանակ մոյս առանձին զա-
մարաթեան ձեռք հանց ենու զե հացի քանի պա-
տասխան տար է որ աղքատան բարցածան էնա առաջ
Հանդիպու ո խօսի սորտական ծուռ ու առաջ

մամկը վերջին անցքերուն վրայօք. — Ճշ
հարկէ անկ է ի մերձուտա դիտողներուն:

Բայց տանկալի էր մել նաեւ եւրպացի դիմանականաց կարծիքն ալ, որոնց բրբեւ ռասուցիչ էր զուագի իտութեան կրնացին իրն աւելի լուսաւորութեան, — Այս պատճառաւ Խնդրեցինք Բրուֆ. Հիմնամանեն, որ Խամբի քարծիքն յատնեն մեր շաղութեան մէջ՝ Խամբին պարզաբան իր առջեւ քիննէն, սկսեալ Մշշէի առաջարկութեանը ու շենց ցայսօր յուղուած պայքարին թեր ու զէմբ գրաւթիւններն, եւ ի վերջը ծանուցինք համառօտին նաեւ մեր՝ Երեւելից մէջ յայտնած պատճառներն. պայմինքն թէ արեւելուեան արտասաւառութիւնը սիլալ համարիլ՝ դիտնակին չէ, թէ լցուագիտական օրինակ Ենթարկեալ երեւոյթը մըն է, թէ գրելու մէջ միտթիւն բաւական է, եւն է՝ եւ ահա պայպէս կը զքէ Բրուֆ. Հիւպշն իր նամակին մէջ՝ տառագարձութեան իրեն պոյտ մասն:

“ . . . ୱିଦ୍ବୀନ୍ୟାନ୍ ଅଫରିଲ୍ କ୍ରି ଫୁଲ୍‌ଫାମ୍ ” ମାତ୍ର
କି ଆପାଲ୍‌ଗ୍ରହିତୀବେ ବ୍ୟନ୍‌ଧର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ନ୍ଦ୍ରାମାନ୍ଦ୍ର କାର୍ବିଲ୍‌ଫ୍ରୋ
ଜ୍ୟାମଣିନ୍ବ୍ରେ — ବ୍ୟର ଶାତ ଅପାର କ୍ଷ, ବ୍ୟର ଡିର୍ଗ ଏଣ୍ଟାର୍
ଏକ୍ସିକ୍ ମିଶ୍‌ପ୍ରେସ୍ ଫୋର୍ ଫାଟୋବ୍ କ୍ରେ : ବ୍ୟର ଏ ଫିଲ୍‌ଫିଲ୍‌
ଗ୍ରେଫ୍ । ଏଣ୍ଟାର୍ ଅରାମାନାମିଥିର୍ବ୍ୟାପାହ୍ସାଦ ବ୍ୟର, ଅପିକ୍ରେବ୍ୟାନ୍
ଏଣ୍ଟାର୍ ଫୋଲ୍‌ମିଥିନ୍ କ୍ଷ, ମିଶ୍‌ପ୍ରେସ୍ ନାମରେ ଅପବିତନ୍ତେବାନ
ଦ୍ୟାଗ୍ରେ ନାମବାନାକ୍ଷାନ ଅରାମାନାମିଥିର୍ବ୍ୟାପାହ୍ସାଦ ବ୍ୟର କ୍ରେ ଏଣ୍ଟାର୍ ଅପବିତନ୍ତେବାନ
ଏଣ୍ଟାର୍ ଅପବିତନ୍ତେବାନ ଏକ୍ସିକ୍ ଏଣ୍ଟାର୍ : ଏଣ୍ଟାର୍ କ୍ରେ ଏଣ୍ଟାର୍ ଏଣ୍ଟାର୍
ଏଣ୍ଟାର୍ ଏଣ୍ଟାର୍ ଏଣ୍ଟାର୍ ଏଣ୍ଟାର୍ ଏଣ୍ଟାର୍ ଏଣ୍ଟାର୍ ଏଣ୍ଟାର୍ ଏଣ୍ଟାର୍

իբրեւ գիտաց լեզու, *Geliehrten sprache*) անփոփոխական են: Լեզուաց պյու փոփոխութիւնն խօսողն կամքեն բոլորովն անկախ է, առանց գիտակցութեան յշլի՞ն ացսադրաց սերնդէ սերունդ անցնելը՝ կը կատարուի: Բայց մէյ մ’որ պյուպիսի փորիմութիւն յատաջ գայ, պյունչետեւ մարդկային կամք մը կարող չէ զգն բառնալ, ինչպէս ու մարդկային կամք մը զգն յատաջ չէ քերած: Ըստ պյում ամենն ուս գույն ու ունենար ենէ արեւմետեան Հայք Տփղիսեց որպէս անձանց հետեւ ելքը՝ ինին արտապերութեան գտանալու որոշումն ընկն, վասն զի — անկարելի է: Այս, կրնան թերեւս քամի մը հօրդ Տփղիս (բնակելով) Տփղիսեցյ արտապերութիւնն առնուլ, սակայն ապդ ին մեծագ զն զանգուածը՝ սերկառ միջնոն, արեւմետեան Հայք ասոնց պիտի չէնեաւին, պյու ինչպէս իրենք սորված են նյոյնակս պիտի աւանդեն իրենց զամակաց: Լեզուադիտուական տեսակէտով Տփղիսի պահանջնութը չէր:

կրաք իրացիք գտաւէլ - չնաձեւն (das Alterthümliche) արժէք ունի լցոնագէ ասներու՝ բայց ոչ երբէք խօսներու համար - բայց դլաւուոր բանն յայնը է, որ Տփղիսեցու պահանջնք անց որդադրին է եւ անդ համար արժէք չունի. Արդի կենդանին հայ գաւառական-ները պէտք են խօսուիլ այսէօս ինչպէս որ են պայաց ժամանակաւ լիքաւոր լեզու մը (Schriftsprache) Հնաբերու խոդին ծագիլ, որով նախ եւ յատաջ գիտանակներ գրաւոր կիրառվ իրարու հետ յարաբերութեան մէջ մանեւ, եւ լընթաց ժամանակաւ Դպրոցի եւ Նկենցեցւ աղցեցու թեամբը Ծողովքեան ընդարձակացն հարգե-րուն մէջ մնանուի. Սակայն աստ համար աւելի նպաստաւոր պարագաներ կը պահանջուին, ո- րոնցից առ այժմ Հայք զուրկ են շժմախտութեամբ: Այս է ահա համաստի կարծիքս, զոր ձեր տրամադրութեան կը յանձնեմ...»

Ըստ կեն կը դատէ արեւմտեան արտասաւ-
նութեան դատն՝ ժամանակիս երեւելի հայագէտ
Եւրոպացին, որոն յայսմ Տէղնանակութիւնն
ստոքիւ յարդելի է, վասն զի ոչ թէ ընդհանուրը
լեզուականութեան միջն, այլ և առաջինն
հայերէնի մասնագէտ է, որոն աշխատութեանց
արդինքի է այս օրս հայ լեզուին՝ Տնիկերպաւ-
կան շնչանին մէջ՝ իբր զատ ճիշդ մը ճանաբարին.

4. 9. U.